

Денис КАМЕНЦЕВ

«З НИХ ВСІХ ЯВЛЯЄТЬСЯ ДІЙСНИМ УКРАЇНСЬКИМ ГЕНЕРАЛОМ ДЕМОКРАТОМ...»: ПОЛІТИЧНИЙ ПОРТРЕТ ВІЙСЬКОВОГО МІНІСТРА УНР В ЕКЗИЛІ ВОЛОДИМИРА САЛЬСЬКОГО

У статті охарактеризовано головні напрями діяльності генерал-хорунжого Володимира Сальського на посаді міністра військових справ УНР в екзилі. Проаналізовано особистісні риси, що сприяли утвердженню його авторитету в середовищі військових та були вирішальними в призначенні його керівником військового відомства. Акцентовано увагу на організаційно-мобілізаційній проблемі підвищення кваліфікації українського офіцерського корпусу на еміграції, інформаційній та ідеологічно-пропагандистській роботі В. Сальського і підпорядкованого йому міністерства.

Ключові слова: В. Сальський, військовий міністр, Державний Центр УНР, еміграція.

Історія українського війська ХХ ст. – одна зі складних, неоднозначних, доволі суперечливих і суб'єктивованих проблем нашої історії. Особливо це стосується періоду боротьби за становлення української державності, поразки у війнах з більшовицькою Росією та перебування уряду УНР на еміграції. Упродовж багатьох десятиліть цю проблему, позначену тавром «буржуазного націоналізму», радянська історична наука ігнорувала. Лише поодинокі дослідження та публікації врятованих від воєнного лихоліття джерел за кордоном доносили до невеликого загалу інформацію про Українську революцію 1917–1921 рр. та подальші спроби уряду УНР в екзилі відновити українську державність.

В останні десятиліття спостерігаємо значне зростання інтересу як до подій національно-визвольної боротьби українського народу першої половини ХХ ст., так і до окремих персоналій цієї боротьби. Роль національної військової еліти в революційних подіях 1917–1921 рр. та державному будівництві в еміграції відображена в дослідженнях В. Солдатенка¹, Я. Тинченка², О. Колянчука³, В. Голубка⁴ тощо. Однак

¹ *Солдатенко В. Ф.* Українська революція. Історичний нарис: монографія / В. Ф. Солдатенко. – Київ: Либідь, 1999. – 976 с.

² *Тинченко Я.* Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921): у 2-х кн. / Я. Тинченко. – Київ: Темпора, 2007–2011.

³ *Колянчук О.* Українська військова еміграція у Польщі (1920–1939) / О. Колянчук. – Львів: [б.в.], 2000. – 278 с.

⁴ *Голубко В. Є.* Український офіцерський корпус у визвольних змаганнях 1917–1920 рр. / В. Є. Голубко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – Львів, 2006. – № 571: Держава та армія. – С. 180–189.

історики головну увагу приділяють вивченню найвідоміших постатей визвольних змагань – С. Петлюри, А. Лівіцького, М. Омеляновича-Павленка. А такі визначні військовій державні діячі, як М. Юнаків, П. Шандрук, М. Безручко, В. Сальський, що відіграли важливу роль у воєнних діях на території України у 1917–1921 рр., а згодом взяли активну участь у роботі ДЦ УНР в еміграції, і надалі залишаються поза сферою зацікавлень дослідників.

Мета статті – всебічно охарактеризувати основні напрями й особливості діяльності генерала В. Сальського на посаді керівника Міністерства військових справ УНР на еміграції (1924–1940). З'ясувати обставини, що вплинули на його призначення, а також умови, в яких йому довелося працювати, проаналізувати успіхи та невдачі політики міністра.

Володимир Петрович Сальський (1883–1940) – цікава й неординарна особистість, генерал-хорунжий УНР, який відзначився в подіях Української національної революції (1917–1921). Щирий патріот і прихильник ідеї незалежної і самостійної України, він до самої смерті, попри всі труднощі та невдачі, докладав чималих зусиль, аби втілити цю ідею в життя.

Індивідуальні якості нерідко є визначальними в професійній діяльності, особливо це стосується кар'єри військового. Чи не найхарактерніша риса В. Сальського, що позначалася на його діях і вчинках, виконанні професійного обов'язку, ставленні до підлеглих, – чітка життєва позиція, усвідомлення свого вибору й відповідальність за його наслідки. Виявилася вона ще в молодості, коли, всупереч волі батьків, В. Сальський обрав кар'єру військового, яку зробити без певної протекції на той час було вельми складно⁵. Згодом ця риса сприяла утвердженню його авторитету серед солдатів та офіцерів.

Володимир Сальський походив із заможної української родини з м. Острогов Волинської губернії. Здобувши ґрунтовну офіцерську підготовку у Віленському піхотному юнкерському училищі (1906) та Воєнній академії Генерального штабу в Петербурзі (1912), яку закінчив з відзнакою*, розпочав військову кар'єру у званні командира роти 132-го піхотного Бендерського полку. Здобувши необхідний стаж військової служби, у 1914 р. призначений начальником штабу 55-ї російської дивізії⁶. Під час Першої світової війни воював на Північно-Західному фронті. Був оперативним старшиною Генерального штабу 70-ї піхотної дивізії та оперативного відділу штабу 12-ї російської армії у Прибалтиці. Дослужився до військового звання підполковника⁷. З початком Української національної революції як прихильник ідеї побудови незалежної України В. Сальський брав активну участь в українізації військових частин північного флоту російської армії. Після повернення в січні 1918 р. до України був призначений начальником штабу українських військ у м. Києві. Під час правління геть-

⁵ *Валійський А.* Генерал Володимир Сальський / А. Валійський // Вісті комбатанта URL: http://komb-a-ingwar.blogspot.com/2009/02/blog-post_03.html

* За особливі заслуги в навчанні В. Сальський був нагороджений срібною медаллю, а його ім'я було занесене на мармурову дошку академії Генерального штабу.

⁶ *Валійський А.* Генерал Володимир Сальський...

⁷ *Лозинський А. Ф.* Українці в системі кадрового забезпечення сухопутних військ збройних сил Російської імперії наприкінці XIX – початку XX ст. / А. Ф. Лозинський // Військово-науковий вісник. – Львів, 2017. – Вип. 27. – С. 52.

мана П. Скоропадського виконував обов'язки начальника штабу першої Сердюцької дивізії. Перейшовши на бік Директорії, В. Сальський був начальником штабу коменданта столиці, у боях із радянськими військами очолював Запорізький корпус⁸. За участь у боях за Київ його удостоїли звання генерал-хорунжого, а в листопаді 1919 р. призначили військовим міністром УНР. Перебував на посаді до липня 1920 р.

У листопаді 1920 р. після низки поразок у радянсько-польській війні війська УНР змушені були перейти р. Збруч, опинившись на еміграції. Але це не означало припинення боротьби за Українську державність, лише наступний етап у її продовженні. Разом із керівництвом УНР на території Польщі опинився й В. Сальський. Втім, у перші роки перебування на еміграції генерал дещо дистанціювався від політичного та військового життя⁹.

Тим часом після переходу радянсько-польського кордону через р. Збруч С. Петлюра й уряд УНР розгорнули активну діяльність на території Польщі. Одним із важливих завдань ради міністрів стало питання подальшої долі українських військовослужбовців в еміграції. Наголосимо, що уряд УНР зіштовхнувся з низкою проблем: відсутністю необхідних приміщень для розквартирування військових, урядових структур, фінансового забезпечення. Військових, які перейшли р. Збруч, спершу інтерновано на території Польщі в таборах у м. Каліш, Александрув-Куявський, Вадовиці, с. Стшалків тощо. Упродовж тривалого часу вони зберігали свою організаційну структуру – поділ на дивізії, бригади, полки. Осередком діяльності військового відомства, як і інших міністерств, стало м. Тарнів. За сприяння польської влади емігрантів розквартирували в готелях міста. Головним осередком діяльності уряду УНР в екзилі став готель «Бристоль», де в кількох кімнатах розмістилось і Міністерство військових справ. Там само замешкали й члени уряду. З 1922 р. польська влада виділила для українських установ будинок у міському парку Тарнова, де вони перебували до 1923 р.¹⁰

Міністерству військових справ у цей час так і не вдалося розгорнути активної діяльності. Чи то через брак кваліфікованого керівництва і плінність кадрів*, чи через фінансові й зовнішньополітичні обставини. Його робота переважно зводилася до вирішення першочергових проблем інтернованих вояків і збереження військового потенціалу армії. Важливим чинником, який вплинув на діяльність військового відомства і взагалі Державного Центру УНР, був Другий зимовий похід (жовтень – листопад 1921 р.) і поразка військ генерала Ю. Тютюнника в битві під Базаром. Зважаючи на утвердження більшовицької влади на території України й зовнішньопо-

⁸ Бендюк М. Постагі діячів українського визвольного руху першої пол. ХХ ст. / М. Бендюк // Острозький краєзнавчий збірник: зб. наук. статей. – Острозьк, 2008. – Вип. 3. – С. 130.

⁹ Валійський А. Генерал Володимир Сальський...

¹⁰ Лівіцький М. А. ДЦ УНР в екзилі між 1920 і 1940 роками / М. А. Лівіцький. – Мюнхен; Філадельфія, 1984. – С. 11–12.

* Упродовж листопада 1920–1923 рр. змінилось вісім керівників Міністерства військових справ УНР: сім виконувачів обов'язків (липень–грудень 1920 р. – О. С. Галкін, грудень 1920 р. – лютий 1921 р. – М. Л. Юнаків, лютий–березень 1921 р. – С. І. Дядюша, березень–травень 1921 р. – М. В. Омелянович-Павленко, травень–липень 1921 р. – М. Д. Безручко, листопад 1921 р. – П. К. Єрошевич, листопад 1921 р. – травень 1922 р. – А. М. Вовк) і один міністр (з травня 1922 р. – міністр М. Л. Юнаків).

літичні обставини, це стало чи не найважчим психологічним ударом для військових і державних структур в еміграції та зумовило припинення діяльності Тарнівського осередку, ліквідацію таборів для інтернованих (окрім Каліша), а також виїзд решти військових за межі Польщі – у Францію, Болгарію, Чехословаччину тощо. Уряд А. Лівіцького в 1923 – на початку 1924 рр. переїхав до Варшави, зайнявши помешкання колишнього посла УНР у Польщі. А С. Петлюра разом із заступником голови уряду В. Прокоповичем через Будапешт, Відень і Женеву переїхав у Париж¹¹.

Означені події мали величезний деморалізувальний вплив навіть на найбільш відданих прихильників уряду УНР. А відсутність фінансування і будь-яких засобів для існування сіяли зневіру в можливість продовжувати боротьбу. Яскрава ілюстрація тогочасного становища уряду – уривок з листа М. Чеботаріва від 22 жовтня 1924 р.: «В момент виїзду Пана Головного Отамана з Польщі стан нашої справи в Польщі, а значить і нашого Державного Центру був катастрофальний. [...] Не один день сиділи без води, без газу, а то і без електрики. Настрій був розпачливий, бо всім хотілось їсти, а купити не було за що. Дійшли до того, що коли один виходив до міста, то другий мусив сидіти в хаті, бо приличне убрання було одне»¹². Така ситуація змушувала вдаватись до пошуку будь-яких способів, аби покращити становище*. Працівникам урядового апарату навіть доводилось влаштуовуватись на роботу в польських установах і на підприємствах, щоб бодай звести кінці з кінцями. З часом фінансова ситуація дещо покращилась і уряд на чолі з А. Лівіцьким почав відновлювати свою діяльність.

Відтоді перед ДЦ УНР постало завдання призначення дієздатного керівника військового відомства, який у складних обставинах, в умовах внутріпартійної боротьби, постійних чвар і боротьби за владу в уряді й серед військового керівництва зміг би зберегти кадровий потенціал та боєздатність армії, в разі потреби забезпечити її мобілізацію для воєнних дій. Саме тоді й обрали В. Сальського – одного з найбільш відданих і послідовних прихильників політики С. Петлюри.

Рисами, що вплинули на його призначення керівником Міністерства військових справ на початку 1924 р., очевидно, були щирий патріотизм, відданість демократичним ідеям та принципам, справі побудови самостійної Української держави, професіоналізм, і, врешті-решт, порядність. Чи не найкращу характеристику В. Сальському дав половник Армії УНР М. Чеботарів: «Ген. Сальський з них всіх являється дійсним українським генералом демократом, який відчуває дихання життя нашого народу...»¹³.

Після призначення на посаду міністра військових справ В. Сальський насамперед зосередився на організації діяльності свого відомства. Через фінансові труднощі майже весь уряд розташовувався у помешканні колишнього посла УНР у Варшаві. Там міністри та інші службовці працювали, приймали різні делегації, серед інших і

¹¹ *Лівіцький М. А.* ДЦ УНР в екзилі... – С. 16–18.

¹² *Українська політична еміграція 1919–1945: Документи і матеріали.* – Київ: Парламентське вид-во, 2008. – С. 206.

* В. Сальський у цей час, щоб здобути бодай якісь кошти на існування, влаштувався на геометричні роботи, а з покращенням фінансового становища у ДЦ одним із перших повернувся до Варшави.

¹³ *Українська політична еміграція 1919–1945: Документи і матеріали.* – Київ: Парламентське вид-во, 2008. – С. 173.

закордонні, та одночасно мешкали з родинами¹⁴. Це значно уповільнювало можливості повноцінної роботи уряду та його структурних підрозділів.

За нових обставин головне завдання ДЦ УНР полягало в підготовці «до відновлення суверенної української держави і до встановлення української влади на території України»¹⁵. У його реалізації Міністерству військових справ відводили першочергову роль. Адже без відновлення дієздатних українських збройних сил досягнути цього було б украй важко¹⁶.

Упродовж 1924–1926 рр. тривала організаційна робота військового відомства: підбір кадрів, налагодження роботи структурних підрозділів, розмежування сфери їхніх компетенцій, розбудова агентурної мережі, особливо в радянській Україні та європейських країнах, де проживали українські емігранти, визначення пріоритетних напрямів діяльності. Поштовхом для активізації діяльності Міністерства стало вбивство Головного отамана С. Петлюри 25 травня 1926 р. Ця подія призвела до переформатування уряду й корегування його основних завдань. З 1 лютого 1927 р. почав функціонувати Генеральний штаб Міністерства військових справ УНР, який почергово очолювали генерали В. Куш*, П. Шандрукта А. Валійський. Цей підрозділ складався із трьох відділів (секцій): організаційно-мобілізаційного, інформаційного (займався питаннями розвідки і контррозвідки), ідеологічно-пропагандистського¹⁷. І відділ займався питаннями реєстрації, вишколу й підготовки українських вояків до майбутніх бойових дій. Його начальником до 1937 р. був полковник А. Кмета¹⁸.

В. Сальський у діяльності підпорядкованого йому міністерства кадрове питання вважав пріоритетним. Він усвідомлював, що однією з умов існування незалежної Української держави є національно свідомо висококваліфікована армія, а тим паче офіцерські кадри. Тому значну увагу приділяв практичному вирішенню саме цього питання. Ще за часів Гетьманату В. Сальський був членом урядової комісії з організації військових шкіл та академій в Україні. А після приходу до влади Директорії на початку 1919 р. увійшов до складу Головної шкільної управи Генерального штабу¹⁹. На посаді військового міністра УНР в екзилі В. Сальський також вважав кадрове забезпечення армії, а особливо її офіцерського складу одним із головних завдань свого відомства. Тим паче, що думка генерала повністю збігалася з поглядами С. Петлюри, який в тогочасних умовах запорукою незалежності держави називав дієздатне військо, а першочерговими завданнями для його побудови – піднесення престижу військового фаху і зростання в суспільстві авторитету й довіри до офіцерського корпусу та армії загалом²⁰. На основі

¹⁴ Ливицький М. А. ДЦ УНР в екзилі... – С. 19.

¹⁵ Там само. – С. 21.

¹⁶ Там само. – С. 22.

* В. Куш обіймав посаду начальника Головного штабу лише кілька місяців, згодом він став редактором військового часопису «Табір».

¹⁷ Комар В. Л. Еміграція УНР в політиці прометеїзму Польщі 30-х років XX ст. / В. Л. Комар // Чорноморський літопис. – 2011. – Вип. 3. – С. 19–20.

¹⁸ Ливицький М. А. ДЦ УНР в екзилі... – С. 23–24.

¹⁹ Бендюк М. Постаті діячів українського визвольного руху першої пол. XX ст. – С. 130.

²⁰ Петлюра С. «Табір». (Чергові проблеми військового будівництва в українській військовій літературі) / С. Петлюра // Симон Петлюра. Статті, листи, документи. – Нью-Йорк, 1979. – Т. II. – С. 395–396.

власного досвіду, набутого в різних битвах і кампаніях, В. Сальський усвідомлював значення особистісних якостей командирів для згуртування вояків, вироблення в них довіри до керівництва, а відтак – піднесення бойового духу²¹. Тому практичному втіленню цієї ідеї міністр приділяв чимало уваги.

На обліку в Міністерстві перебувало понад 4 тис. офіцерів колишньої Армії УНР. І відділ Генерального штабу підтримував із ними постійні контакти, організовував для них своєрідні курси «підвищення кваліфікації» в різних галузях військової справи, заняття у відділах, інструктаж тощо²². Також міністерство на чолі з В. Сальським активно працювало над створенням громадської організації, яка б об'єднувала й координувала діяльність колишніх військових на еміграції. Тим паче, що все більше колишніх вояків Армії УНР набували статусу цивільного населення, а за відсутності засобів до існування змушені були емігрувати в європейські країни для пошуку заробітків. Упродовж першого півріччя 1924 р. працювати на заводах і сільських господарствах у Франції виїхало понад 600 українських старшин з теренів Польщі, а протягом липня – серпня того ж року ще 353 особи²³.

Ідея заснування такого товариства зародилася ще після переходу Армії УНР через р. Збруч. Але практично її втілити вдалося лише у 1924 р. Зауважимо, що у справі заснування організації В. Сальський активно консультувався з С. Петлюрою*, який мав власне бачення її устрою та основних завдань²⁴. Попри наполягання головного отамана, єдине об'єднання з філіями на місцях створити так і не вдалося. Натомість за сприяння генерала В. Сальського упродовж 1924–1927 рр. почали функціонувати декілька організацій, що об'єднували у своїх лавах українську старшину й рядових солдатів: Товариство вояків армії УНР в Польщі з осередком у м. Каліш, Товариство вояків армії УНР у Франції (м. Париж), Союз українських старшин у Чехословаччині, Товариство українських вояків у Румунії тощо.

Однак із часом стало зрозуміло, що цих заходів замало для забезпечення боєздатності війська, попри всі сподівання, вони не можуть замінити службу в регулярній армії.

Найбільша проблема, яка постала перед міністром, – масовий перехід військових до цивільного життя. Керівництво ДЦ УНР і генерал В. Сальський чітко усвідомлювали, що брак фахової діяльності й переорієнтація на мирні професії для колишніх офіцерів може обернутися поступовою втратою війська. Зважаючи на реалії часу (втрата державності, перебування на еміграції, фінансові проблеми, ідеологічний розкол у середовищі українських політичних сил тощо), В. Сальський усвідомлював неспроможність уряду УНР здійснити дієві кроки щодо вишколу української армії. Єдиний вихід із такої ситуації міністр убачав у створенні можливості, бодай

²¹ Сальський В. З історії операцій Запорізької групи армії УНР влітку 1919 р. / В. Сальський // Військово-історичний альманах (Львів). 2010. – Чис. 2. – С. 121.

²² Лівчицький М. А. ДЦ УНР в екзилі... – С. 24.

²³ Симон Петлюра. Статті, листи, документи. – Нью-Йорк, 1979. – Т. II. – С. 557.

* С. Петлюра вважав, що новостворене товариство повинне об'єднати українських військових у різних країнах, відтак воно мало складатись і Головної управи та філій, що діяли б місцях компактного проживання українських емігрантів, – польської, французької, болгарської, чеської, румунської, німецької тощо. Головний Отаман вирізняв два основні напрями діяльності організації – добродійний та ідеологічно-пропагандистський.

²⁴ Симон Петлюра. Статті, листи, документи. – С. 430–435.

для незначної частини українських військових, вести службу в регулярних арміях інших країн, насамперед союзників. Погодившись на співпрацю з польською адміністрацією, військове відомство проводило з нею активні переговори щодо прийняття українських офіцерів на службу до польської армії на контрактній основі. Це б дало змогу не втратити військових навиків і набути нового досвіду участі у воєнних кампаніях. Активне співробітництво в цьому напрямі розпочалося у 1926 р., коли генерал В. Сальський та президент УНР в екзилі А. Лівіцький за посередництвом полковника В. Славека звернулися до Ю. Пілсудського із доповідною запискою, в якій детально обґрунтували необхідність активізації подальшої польсько-української співпраці у військовій сфері. Українська сторона наголошувала на потребі прийняти на військову службу в польську армію близько ста українських старшин. Ця пропозиція отримала схвальні відгуки з боку Ю. Пілсудського, оскільки збігалася з його планами розпочати за сприятливих обставин за допомогою українських емігрантів антибільшовицьке повстання в Україні²⁵. Однак польський уряд значно скоротив кількість українців, яких прийнято на військову службу, – до 35 осіб²⁶. У наступні роки співпраця Міністерства військових справ УНР і Польщі в цьому напрямі активно продовжувалася. Варто зауважити, що чимало працівників Генерального штабу військового відомства УНР пройшли контрактну службу в польській армії і навіть здобули вищу військову освіту у школах для підхорунжих. Одним із них був генерал П. Шандрук, начальник Генерального штабу, який під час служби в польській армії у 1938 р. ще й закінчив Вищу військову школу (*Wyższa Szkoła Wojskowa*) у Варшаві²⁷.

Значимо, що питанням підбору відповідних кадрів для навчання у польських школах для підхорунжих займався особисто В. Сальський. Здебільшого кандидатів він обирав з-посеред «політично благонадійних» випускників гімназії ім. Т. Шевченка в м. Каліш, часто корегуючи, у вигідному для польської сторони ракурсі, їхні біографії. Яскравою ілюстрацією такого зарахування на навчання є спогади одного з перших українських вихованців школи для підхорунжих В. Татарського: «На урочистість видавання матуральних*свідоцтв приїхали до Каліша: св. пам. Президент А. Лівіцький і св. пам. генерал Сальський. Під час розмов, високі гості запропонували матурантам вступити до польської школи підхорунжих (офіцерська школа). [...] Поляки поставили нам умову, що кандидат повинен мати матуру, має бути неодружений і що в українському війську не мав старшинської ранги. Останнє могло мені перешкодити при вступі до школи, бо я був поручником в українському війську і в часі наших визвольних змагань я командував сотнею, пізніше – курінем, а в кінці війни – був начальником постачання Богданівського куреня 2-ї Бригади Запорізької дивізії. Ген. Сальський порадив мені не признаватися до старшинства, а подати, що був писарем в полковій канцелярії. Так я і зробив»²⁸.

Проблемі добору кандидатур для навчання у школах для підхорунжих В. Сальський приділяв особливу увагу. Але масового характеру військова освітня

²⁵ Двірна К., Кунц С. повоєнна доля армії УНР у 20-30-ті роки ХХ століття / К. Двірна, С. Кунц // Історія в рідній школі : Науково-методичний журнал. – 2016. – № 6. – С. 3.

²⁶ Комар В. Л. Еміграція УНР в політиці прометеїзму ... – С. 19.

²⁷ Лівіцький М. А. ДЦ УНР в екзилі... – С. 24.

* Матуральне свідоцтво, матура – свідоцтво про здобуття повної середньої освіти.

²⁸ Татарський В. Під чотирма прапорами: спогад / В. Татарський. – Мюнхен, 1983. – С. 86.

підготовка українців так і не набула. Це частково було пов'язано з політикою Польщі, яка з тих чи тих причин «забракувала» українських кандидатів, а частково з низьким рівнем фізичної та інтелектуальної підготовки випускників гімназії, відсутністю в них стимулів для продовження навчання і кар'єри військового. Врешті-решт, у середині 1930-х років генерал В. Сальський зіткнувся з проблемою відсутності кандидатур для рекомендації на навчання. Навіть зміна принципів відбору* осіб, рекомендованих до військових шкіл, не покращила ситуації. Про катастрофічний стан цієї ділянки роботи міністра свідчить дуже незначна кількість тих, хто врешті завершив навчання у школах для підхорунжих. Загалом упродовж 1926–1939 рр. рекомендації отримали 42 кандидати, прийнято на навчання 22, а закінчили повний курс і отримали призначення на службу в регулярні частини польської армії лише 12 осіб²⁹. Ідея В. Сальського залучити якомога більше українських військових на контрактну службу до Війська Польського також зазнала невдач. Станом на кінець 1938 р. таких контрактників-українців налічувалося всього 40 осіб³⁰.

Ще одне питання, що перебувало на особистому контролі генерала В. Сальського, – збереження ідейної стійкості військових, підтримання їхнього бойового духу при переході до цивільного життя. В умовах політичного розколу в середовищі емігрантів, посилення впливу монархістів, а особливо націоналістичної ідеології міністр вважав за доцільне зосередитись на посиленні пропагандистської роботи серед колишніх військових. Одним із найдієвіших її засобів стала систематична публікація матеріалів з історії українського війська на сторінках українських часописів «Гуртуймося», «За державність», «Табір» тощо та їхня популяризація в емігрантському середовищі.

Іншим питанням компетенції міністра В. Сальського було налагодження діяльності розвідки й контррозвідки. За це безпосередньо відповідав II відділ Генерального штабу Міністерства військових справ на чолі з генералом В. Змієнком. Головними завданнями цього структурного підрозділу було налагодження агентурної сітки у країнах Заходу та Півдня (Чехія, Болгарія, Франція, Німеччина, Сербія, Туреччина) та організація нелегальної роботи емісарів на території України зі збору інформації та відновлення давніх зв'язків на випадок антибільшовицького повстання. Відповідальним за діяльність на східному напрямку був сектор «Наступ» II відділу. Його працівники зосередились на агентурному проникненні до урядових та партійних структур УРСР з метою вивчення подальших кроків радянського керівництва у зовнішній та внутрішній політиці, накопиченні даних про боєздатність і технічне оснащення окремих родів військ Червоної Армії тощо. Контррозвідувальна діяльність належала до сфери компетенції сектора «Оборона», що забезпечував захист інформації перед розвідкою інших держав, насамперед Радянського Союзу³¹. В. Сальський контролював

* З початку 1930-х рр. міністр В. Сальський, зважаючи на дедалі частіші скарги польської сторони на фізичний та інтелектуальний рівень кандидатів, зосередив свою увагу на представниках молодшого покоління, дітях і родичах учасників національно-визвольної боротьби, які здобули середню освіту вже в еміграції, в польських середніх закладах освіти. Також враховувалися особисті рекомендації військової еліти УНР та осіб, з якими В. Сальський був знайомий особисто.

²⁹ Руккас А. О. Українські емігранти в польських школах підхорунжих (1926–1939 рр.) / А. О. Руккас // Український історичний журнал. – 2016. – № 2. – С. 116.

³⁰ Комар В. Л. Еміграція УНР в політиці прометеїзму... – С. 19.

³¹ Комар В. Л. Еміграція УНР в політиці прометеїзму... – С. 20.

діяльність II відділу та його секторів, аналізував повідомлення агентів про стан справ та політичні настрої серед керівництва європейських держав, на території яких проживали українські емігранти, а також інформацію про вплив монархічних та націоналістичних сил на настрої всередині української громади³². Подекуди особисто листувався з агентами про поточну ситуацію, надавав інформацію та інструкції щодо подальшої діяльності³³. А іноді навіть сам їздив за кордон для ознайомлення із ситуацією на місцях. Зокрема, відомо про такі візити міністра В. Сальського на Балкани, у Францію й Чехословаччину³⁴.

Значну увагу Генеральний штаб приділяв також пропаганді, переважно на підконтрольних більшовикам територіях. За це відповідав III відділ, у складі якого працювало всього 5 осіб. Він видавав пропагандистську літературу (відозви, карикатури, летючки, квартальний журнал), яку поширювали на території України для боротьби з комуністичною агітацією та підриву престижу радянської влади³⁵.

В. Сальський на посаді міністра військових справ УНР зарекомендував себе як фахівець, людина цілковито віддана демократичним засадам і принципам, ідеї побудови незалежної України. Центром його інтересів завжди була Україна. Своєрідним визнанням вищими колами УНР заслуг В. Сальського стало утвердження думки про необхідність подальшої реорганізації військового відомства так, аби створити передумови й можливість для проголошення міністра диктатором майбутньої відродженої України³⁶. Та втіленню цієї ідеї перешкодила Друга світова війна.

Із початком наступу німецьких військ на Польщу В. Сальському не вдалося виїхати в Румунію. Разом із А. Лівіцьким він змушений був залишитись у Варшаві. Обмеження в пересуванні, розчарування від усвідомлення втрати всіх попередніх здобутків та неможливості реалізації подальших планів з відновлення незалежної України завдали важкого удару здоров'ю генерала. Через рік після початку війни, 5 жовтня 1940 р., В. Сальський помирає в окупованій Варшаві³⁷.

Оцінюючи діяльність В. Сальського на посаді міністра військових справ УНР в екзилі, треба наголосити на його професіоналізмі, розумінні важливості змін і втіленні їх на практиці, щирому патріотизмі й відданості своїй справі та ідеї незалежної України, чіткій життєвій позиції та відповідальності за той чи той вибір. Генерал, пройшовши вишкіл і загартувавши дух у битвах Першої світової війни та Української революції, усвідомлював реальні можливості в тогочасних умовах, але у своїй роботі не допускав найменших виявів песимізму. Його діяльність на посаді

³² Лівіцький М. А. ДЦ УНР в екзилі... – С. 27.

³³ Українська політична еміграція... – С. 320–321, 326–328, 331–332, 340, 351–352, 360–361, 362–363, 366–368, 533, 541, 559, 569.

³⁴ Лівіцький М. А. ДЦ УНР в екзилі... – С. 36.

³⁵ Там само. – С. 31–32.

³⁶ Поп Ю. І., Поп І. І. Державницька тематика у програмних документах українських емігрантських організацій в Чехословаччині у міжвоєнний період / Ю. І. Поп, І. І. Поп // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. XIV. Серія: Історія: зб. наук. праць. – Вінниця, 2008. – С. 63.

³⁷ Яблонський В. Державний центр УНР в роки другої світової / В. Яблонський // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 2014. – Т. 24. – С. 329–330.

міністра була виваженою, відносно результативною. Головні зусилля В. Сальський спрямовував на збереження потуги колишньої Армії УНР, покращення освітньої кваліфікації і професійних навичок офіцерського складу, а також збереження патріотичного духу й відданості українській справі серед військових. Значну увагу приділяв налагодженню діяльності розвідницької і контррозвідницької агентурної мережі УНР, пропагандистській роботі серед населення радянської України. Головні ділянки роботи військового відомства В. Сальський контролював особисто. Попри всі зусилля генерала, вирішальний вплив на перебіг тогочасних подій все ж мали зовнішньополітичні чинники, які склались не на користь України. Будь-які спроби зберегти залишки боєздатної Української Армії були перекреслені Другою світовою війною.

Denys Kamentsev. Political portrait of Volodymyr Salskyi – UNR minister of defense in exile

The article describes the main directions of Volodymyr Salskyi activity in the post of the UNR Minister of Military Affairs in exile. The personal traits that contributed to asserting his authority in the military environment and were decisive in the appointment of the head of the military department are analyzed. The attention is focused on organizational and mobilization activities of V. Salskyi and his subordinate ministry, in particular improving the qualification of the Ukrainian officer corps in emigration, and information and ideological propaganda work.

Keywords: V. Salskyi, minister of defense, UNR State Center, emigration.